

ROMÂNIA ÎNTRE NEUTRALITATE ȘI ALIANȚĂ, 1880–1883:
PERCEPȚII ȘI INTERFERENȚE ITALIENE (III)

RUDOLF DINU

Ideea alianței politico-militare cu Austro-Ungaria începuse a fi studiată de factorii de decizie români ca strategie alternativă pentru soluționarea chestiunii danubiene, din iarna lui 1882. Inițiativa în acest sens i-a aparținut, se pare, lui Petre P. Carp, ministrul plenipotențiar la Viena. La 16 decembrie 1882, Carp expunea pentru prima oară această ipoteză într-o scrisoare personală către ministrul de Externe, D. A. Sturdza: „*Ce ai zice tu dacă urmând a ne opune Austriei cu energie în chestia Dunării am veni totodată cu o propunere de alianță în caz de război (s.n.). Eu aş face-o, aş întreba mai întâi la Berlin și chiar dacă această propunere nu ar fi primită..., s-ar convinge Austria că nu suntem instrumentul Rusiei...“¹. La 17 decembrie revenea declarând că este dispus să meargă la Berlin, cu două scrisori de la rege — una pentru prințul Leopold, alta pentru kronprinz — pentru a sonda terenul „căci nu e bine să facem aici un pas atât de serios fără ca Bismarck să fie la vreme încunoștiințat de aceasta“². Dorită de regale Carol I și ministrul de Externe, Sturdza, agreată de președintele Consiliului, o atare finalitate a fost prospectată, foarte probabil, de suveranul român cu ocazia unei călătorii efectuate în Germania la finele lunii martie 1883³. Potrivit lui C. Gane, în luna iunie 1883, P. P. Carp a fost autorizat să expună ambasadorului german la Viena, prințul Heinrich VII Reuss, dorința României de a intra în Tripla Alianță și de a solicita o întrevedere cu prințul Bismarck⁴. Evenimentele s-au complicat însă datorită incidentului diplomatic româno-austro-ungar provocat de toastul ireditist al senatorului Petre Grădișteanu la serbările de la Iași prijeuite de dezvelirea monumentului închinat lui Ștefan cel Mare⁵. Austria a reacționat dur cerând ultimativ dezavuarea manifestărilor „insolente“. Ministrul imperial la București, Mayr, a fost instruit să declare că guvernul său era „decis să pună capăt acestor periculoase activități“, inclusiv prin intermediul războiului, dacă va fi necesar⁶! La scurt timp după acest incident, Carol I avea să-i confeseze contelui Tornielli că „emoția fusese atât de mare“ în acea ocazie, „încât chiar și Împăratul Wilhelm [I] a crezut că vom avea război“⁷. Cabinetul român a fost obligat să prezinte scuze și să accepte publicarea unei declarații, virtual dictate de Kalnoky, prin intermediul căreia „dezaproba“ discursurile de genul celui ținut de Grădișteanu și se angaja să condamne manifestările împotriva*

integrității Austro-Ungariei⁸. La jumătatea lunii iulie 1883, Sturdza s-a deplasat la Viena pentru aplanarea definitivă a incidentului, cu această ocazie asigurându-l pe Kalnoky de faptul că România se consideră „aliatul natural“ al Austro-Ungariei⁹.

Demersurile în vederea racordării României la sistemul de alianțe al Puterilor Centrale au fost reluate în prima jumătate a lunii august, de această dată din inițiativa prințului Bismarck. Îngrijorat de evoluția situației în Bulgaria unde operațiunile de înarmare declanșate de generalii Kaulbaras și Sobolev păreau să prefigureze o intervenție militară a Rusiei, cancelarul german a decis „să întindă o mână“ României și să o atragă în „Liga păcii“¹⁰. Guvernul român, se pare, la fel de îngrijorat de ceea ce se întâmpla la sud de Dunăre¹¹, a intuit pe deplin semnificația gestului și la recomandarea expresă a președintelui Consiliului, Brătianu¹², Carol I a decis să accepte invitația adresată de kronprinz-ul Frederik Wilhelm de a participa la botezul fiului său, urmând ca la întoarcere să aibă o întrevedere și cu împăratul Austriei, Franz-Josef¹³. Fără a relua detalii deja cunoscute, trebuie spus doar că vizita regelui Carol I în Germania și Austria, desfășurată între 4/16¹⁴ și 17/29 august 1883, în cursul căreia au fost avansate propunerile de alianță, a pregătit terenul pentru negocierile concrete purtate de președintele Consiliului, I. C. Brătianu, cu prințul Bismarck, la Gastein, la 6 septembrie 1883¹⁵ și, ulterior, la Viena cu ministrul austro-ungar de Externe, Kalnoky¹⁶.

Racordarea României la Tripla Alianță s-a consumat prin semnarea, la 30 octombrie 1883, a tratatului de alianță cu Austro-Ungaria, tratat la care Germania a subscris necondiționat în aceeași zi. Guvernările români au dorit, de fapt, o alianță directă cu Berlinul și, numai în ultimă instanță — dată fiind politica de menajare a Rusiei, promovată de Bismarck — au trebuit să se mulțumească, deși riscau „să fie tratați drept sateliți ai Austro-Ungariei“, cu una „par ricochet“¹⁷. Acordul era secret (art. 6), cu o valabilitate de 5 ani, care se prelungea automat pentru încă 3 ani, în cazul în care nici una dintre părți nu-l denunța cu un an înainte de expirare, sau nu cerea revizuirea lui (art. 5). Chestiunile militare urmău a fi reglementate printr-o convenție specială (art. 3). În art. 4 era prevăzută obligația părților ca în cazul unui război comun să nu negocieze și nici să încheie separat pace. Esențialul era concentrat în articolul 2:

„Si la Roumanie, sans provocation aucune de sa part, venait à être attaquée (de către Rusia, Serbia sau Bulgaria — *n.n.*), l'Autriche-Hongrie est tenue à lui porter en temps utile secours et assistance contre l'agresseur. Si l'Autriche-Hongrie était attaquée dans les mêmes circonstances dans un partie de ses Etats, limitrophe à la Roumanie (de către Rusia sau Serbia — *n.n.*), le casus foederis se présentera aussitôt pour cette dernière (*s.n.*)“¹⁸.

Pentru Austro-Ungaria pactul din 30 octombrie a însemnat înainte de orice altceva definitivarea sistemului de alianțe ce proteja frontiera sudică: „Anul 1883 — avea să noteze șeful Marelui Stat Major austro-ungar, generalul Beck — a adus o reală schimbare în bine (a sistemului defensiv al Monarhiei)“¹⁹. Prin prisma accordului încheiat, chiar dacă în textul său nu exista o prevedere expresă în acest sens (propusă de Kalnoky, respinsă de I. C. Brătianu), Viena putea spera că

guvernul român nu va sprijini și nu se va lăsa antrenat în mișcările ireditiste din Transilvania. României alianța i-a permis ieșirea din izolarea internațională și rezolvarea cheștiunii danubiene conform propriilor interese, i-a adus solide garanții de securitate și, o dată cu ele, posibilitatea de a se concentra asupra dezvoltării interne. Înțelegerea nu era nici pe departe lipsită de vicii. Situația românilor din Ungaria nu constituia încă o problemă critică în relațiile româno—austro-ungare dar, în timp, problema transilvană, infiltrată deja în conștiința publică din România, avea să evolueze spre un asemenea stadiu, înțelegerea dintre cele două state riscând să nu reziste unei agravări a sorții populației românești de peste Carpați. Deocamdată, ostilitatea comună față de Rusia putea fi loc de liant. Caracterul secret al tratatului se va demonstra și în egală măsură un viciu de fond, prevederea înscrisă la art. 6 și cu obstinație reluată la fiecare reînnوire făcând practic ca impactul său asupra opiniei publice să fie aproape nul. Și astăzi, pentru România avea să însemne, la fel ca în cazul altora — să folosesc aici de ceea ce primul secretar la București, Alberto Pansa, nota în jurnalul său la finele anului 1882, dezavuând alianța Italiei cu Imperiile Centrale — că „în ziua în care va fi să fim invitați să mărșăluim în numele *casus foederis*-ului, nu se va mărșălu; și astăzi spre răul reputației noastre”²⁰. În fine, pentru Germania, respectiv pentru Bismarck, perfectarea alianței cu România s-a încadrat, dincolo de orice altceva, în logica unui amplu efort postunitar de prevenire și evitare a oricărora modificări ale *statu quo*-ului european, în special în zonele „cu risc revoluționar”, Franța, spațiul polonez, Italia, statele balcanice.

În acest proces de integrare politico-militară a României, amănuntul care fraptează inevitabil este absența Italiei: neavizată în privința negocierilor angajate, neinvitată să subscrive, nici măcar consultată. Nici de aliații săi, nici de România. Sunt interesante, în acest sens, comentariile făcute de Nunțiul Apostolic la Viena, Vannutelli, în momentul prezenței lui Ion C. Brătianu în capitala imperiului austro-ungar: „Audiența acordată alătării de către împărat domnului Brătianu, șeful cabinetului român, înainte de întoarcerea sa (în România — *n.n.*), poate fi considerată drept ultimul sigiliu aplicat tratativelor inițiate în aceste ultime săptămâni pentru a determina intrarea României în concertul austro-germanic.

...Oricare va fi situația viitoare a României în raport cu alianța austro-germană, respectiv dacă această situație va fi sau nu identică cu aceea pe care și Italia crede că o are în raport cu cele două imperii aliate cert este că nici principalele Bismarck, nici contele Kalnoky, nici Brătianu n-au avut nici pe departe gândul de a asculta părerea lui Mancini și Depretis înainte de a decide dacă România ar trebui să intre în ligă și în ce mod și sub ce condiții ar putea sau ar trebui admisă. Ceea ce demonstrează că Italia ocupă în acest concert o poziție destul de secundară (*s.n.*)”²¹. Este adevarat că la Consulta se cunoștea de multă vreme, „dispoziția” și tatonările succesive ale Austro-Ungariei în vederea unei alianțe cu România, o atare finalitate, pe care o și susținuse de altfel, fiind previzibilă. Oficial însă, guvernul de la Roma a fost informat doar că între cabinetele de la Viena și București se ajunsese la o apropiere politică. Cel puțin aşa s-a exprimat Kalnoky în discuția purtată cu însărcinatul cu afaceri al Italiei la Viena,

Galvagna, referindu-se la întâlnirea sa cu cancelarul german von Bismarck, la Salzburg, la 30 august 1883, și la vizita regelui Carol I în Germania:

„...Il m'a ajouté que dans cet ordre d'idées il ne pouvait que se réjouir des bonnes dispositions témoignées par le Roi de Roumanie pendant son séjour à Vienne, et confirmées depuis par le Président du Conseil des Ministres de Roumanie. Le Cabinet de Bukarest a, enfin, compris la nécessité d'être en bons rapports avec l'Autriche-Hongrie, et paraît enfin désireux d'emmener (sic!) un rapprochement entre les deux pays sur le terrain politique“²².

Însă în ciuda termenilor generali folosiți de ministrul austro-ungar, diplomatul italian a realizat perfect semnificația evenimentului: „...schimbarea survenită în direcția politică a României, — avea să raporteze Galvagna la Roma — la care s-a referit contele Kalnoky, are evident o semnificație mult mai mare decât o simplă reapropiere a sa de Austro-Ungaria, și tratativele ce au fost inițiate aici de domnul Brătianu, care vor fi continue de el la Gastein, și poate încheiate mai târziu la Viena, sunt menite să asocieze România, prin intermediul unui acord formal, la alianța austro-germană (s.n.)“²³.

Un discurs similar, trunchiat, a fost ținut și reprezentantului italian la Berlin, informațiile relative la o alianță a României cu cele două Imperii, puse în circulație de presă, fiind dezavuate de sub-secretarul de stat la Externe, Busch²⁴. La 28 septembrie 1883, ministrul român la Berlin confirma această versiune, comunicându-i însărcinatului cu afaceri italian, Tugini, cu titlu „confidențial“, că la Viena, Kalnoky și Brătianu stabiliseră „de comun acord să lase să doarmă pentru încă un timp solutionarea chestiunii danubiene... Între timp cele două guverne s-au pus de acord în a recunoaște că este necesar astăzi să îndrepte propriile eforturi, în comun, în direcția menținerii păcii în Europa; și, în consecință, România se angaja să țină aproape de Austro-Ungaria și Germania... Serviciile pe care guvernul român s-a angajat să le aducă, în raport cu Austro-Ungaria, în favoarea conservării păcii, nu implică însă obligația pentru România de a coopera în mod activ, adică printr-un contingent de forțe militare, la scopul comun precizat. Nici acordurile stabilite în Viena între reprezentanții celor două guverne n-au fost consacrate prin angajamente scrise speciale“²⁵. Explicația acestei atitudini concerte trebuie căutată foarte probabil la Viena în dorința obstinată a cabinetului austro-ungar de a nu permite imixtiunea Italiei în afacerile Europei Sud-Estice, considerată zona sa exclusivă de acțiune. Era de altfel ideea principală ce se putea degaja dintr-un comunicat inserat de subsecretarul de stat al Departamentului german de Externe, Busch, în „Gazette Générale de l'Allemagne“ și menit să explice absența ministrului italian, Mancini, de la colocviul de la Salzburg din 30 august 1883, unde între altele (s-au discutat și aspecte legate de proxima reînnoire a Dreikaiserbund-ului) se hotărâse alianța cu România. „Chestiunile constituind obiectul întrevederii (dintre Bismarck și Kalnoky — n.n.) — se putea citi în jurnalul german — nu interesau Italia“²⁶! Afirmația a cauzat, cum era de așteptat, multă amărăciune și deziluzie în Italia, chiar dacă guvernul s-a străduit să nu o arate. Presa a luat însă în stăpânire subiectul născându-se polemici aspre. Ziarul „Roma“, unul dintre organele stângii guvernative, avea să pu-

blice un articol de răsunet, intitulat sugestiv *Suntem noi servitori?*²⁷, denunțând poziția de inferioritate rezervată Italiei în alianță.

În prima jumătate a lunii septembrie discuția privind statutul marginal al Italiei în cadrul Triplei Alianțe — ocasionată de negocierile purtate de Brătianu la Viena și Berlin cu excluderea oficialilor italieni — a capătat proporții, fiind discutată de aproape întreaga presă europeană, tușele negative fiind însă reperabile cu precădere în editorialele ziarelor și revistelor franceze. „Gazette diplomatique”, de exemplu, referindu-se la pretinsa alianță a Italiei cu Imperiile Centrale, concluziona pe un ton denigrator și în același timp provocator că: „1. Alianța între cei doi împărați constituie un acord intim și exclusiv între cele două țări. Cu toate acestea și alte state i se pot alătura, fără a putea pretinde însă același rang sau aceleași drepturi. 2. Italia nu a fost admisă în noua alianță ca urmare a ezitărilor împăratului Austriei”. În fine, că la Salzburg „...se convenise că România ar putea fi admisă în alianța celor doi împărați, în aceleași condiții ce fuseseră oferite inițial Italiei”²⁸! În replică, „Gazzetta di Venezia” taxa atacurile presei franceze drept „efekte ale vacanțelor autumnale”, afirmând că „au probabil scopul de a determina guvernele interesate să-și piardă răbdarea și de a le împinge să facă declarații ce nu sunt în intenția lor. Din acest motiv, în ciuda dezmințirilor ce plouă din toate părțile se dorește de către anumite jurnale, cu orice preț, ca Italia să fie în Tripla Alianță în condiții de inferioritate, la fel cum e de exemplu România... „Diritto”, care-i un ziar aflat într-o condiție curioasă, pentru că continuă (sic!) a fi crezut oficios pentru politica externă în timp ce combate cabinetul în politica internă, răspunde (*Il silenzio è d'oro*), la această tentativă de extorsione a unei părți din presa europeană, și concluzionează că guvernul face bine tăcând”²⁹. „Oficiosul” „Il Diritto” își va pierde însă, în cele din urmă, răbdarea angajânduse într-o polemică aprinsă cu „Les Débats”, periodic care, începând cu 9/21 septembrie, preluase ștafeta multiplicând ofensele. În acest context, date fiind repetatele aluzii și comparații cu România, se formulează și unica reacție a Romei, până la urmă oficială — având în vedere poziția ziarului „Diritto” de portavoce a președintelui Consiliului, Depretis, și totodată al *Consultei* — la negocierile conduse de Brătianu la Gastein și Viena. Ea a fost rapid consemnată și reluată de „Românul”, într-un editorial din 14/26 septembrie:

„Am zis ieri că vom studia din nou situația noastră și a Europei și după cele ce ne-a spus presa străină... Să ne amintim că tot ce-au spus toate ziarele germane și austro-ungare, în privința conferințelor dintre prințul Bismarck, comitele Kalnoky și dl. Ion Brătianu este: 1. Că alianța ce s-a propus României ar fi aceiași care de mult încă s-a făcut cu Italia. 2. Că României și Italiei nu li s-a cerut decât neutralitatea. 3. Că ele nu sunt datoare să dea un ajutor material decât atunci numai când Franța sau Rusia ar ataca ele pe Germania sau pe Austro-Ungaria. 4. Că aceste două puteri din urmă sunt datoare la rândul lor să dea ajutor Italiei și României când ele vor fi atacate, una de Franța și cealaltă de Rusia. 5. Că neputându-se face încă deplină înțelegere între Austro-Ungaria și România în privința Dunării, această cestiuță încurcată s-a înlăturat pentru moment. Să citim acum cu luare aminte ce ne spune și ziarul „Il Diritto”. El răspunde acuză-

rilor ce face și Italiei „Les Débats“ (și) zice: „Bărbații de stat italieni, recunoscând oportunitatea de a se aprobia de cele două puteri centrale, n-au ținut seama decât de interesul cel mare ce avea țara lor de a vedea pacea menținută în Europa, pe cât mai lung timp se va putea... Am voi — adaugă „Il Diritto“ — să cercetăm și obiecțiile ce se fac în privința *eventualei* participări a României la Întreita alianță. Această nouă adeziune însă nu este încă definitivă și prin urmare ne rezervăm observațiunile. Simpatiile noastre pentru România sunt cunoscute, am declarat-o de mai multe ori. Dacă dar negocierile între dl. Brătianu, comitele Kalnoky și principalele de Bismarck au izbutit să ralieză și pe România la *unirea pașnică* a celorlalte state, negreșit că n-avem nici un cuvânt de a ne plângă, și nici nu putem justifica mirarea ziarului „Débats“ văzând egalitatea dreptului unui stat mic cu celelalte cări politice sunt mai însemnate. Ziarul „Débats“ este oare partizan al unor astfel de legăminte pașnice între state în care cele care sunt material mai mici trebuie să fie mai jos și în drept? Excelentul nostru contrazicător crede că poziția juridică trebuie să se măsoare cu întinderea materială? Ziarele pariziene par a voi să vie la această absurditate în raporturile internaționale, plângând Italia fiindcă se poate găsi pe același picior cu România în fața celor două imperii“. Mulțumind ziarului „Diritto“ de cele ce zise despre noi... constatăm că el — care este un amic al primului ministru — declară: 1. Că alianța Italiei este numai pentru *menținerea păcii*. 2. Că tot astfel ar fi și alianța României. 3. Că această alianță nu s-a încheiat încă fiindcă ministru nostru, dl. Ion Brătianu, a vorbit, a negociat, dar n-a luat nici un angajament. (...)"³⁰.

Luarea de poziție italiană, deși construită în mod voit în termeni căt mai neutri — în ceea ce privea România, de-a dreptul eleganți — nu reușea decât foarte prost să mascheze o frustrare născută de realitatea momentului: guvernul de la Roma era *out of game*. În afara jocului purtat în planul general între Berlin și Viena și, prin extensie, Berlin-Viena-Petersburg; în particular, în afara jocului angajat de Imperiile Centrale cu miciile state din sud-estul Europei.

În cazul României, motivațiile ce o fac să ocolească Italia, sunt dificil de degajat în prezența unor mărturii exclusiv circumstanțiale. În con vorbirile purtate cu Bismarck la Gastein, l. C. Brătianu a menționat Italia însă nu pentru a o indica drept potențial aliat al României, cum poate ar fi fost natural să o facă având în vedere „latinitatea“, „frăția de sânge“..., ci ca „argument“ în sprijinul propriilor revendicări! Primul-ministru român era convins că Italia acceptase alianța cu Imperiile Centrale doar în perspectiva unei măririi teritoriale (Nizza, Savoia și Corsica) promise în cazul unui război victorios³¹. Deziluzionat de ideea unei simple alianțe defensive, avansată de Bismarck, Brătianu a încercat, fără succes, să se folosească de ceea ce considera a fi precedentul italian pentru a obține un tratat ofensiv și defensiv conținând și clauze referitoare la eventuale câștiguri teritoriale³². Nu există însă nici un fel de mărturii care să ateste că l-a preocupat ideea de a stabili raporturi de alianță cu guvernul italian sau că această chestiune a fost luată în discuție la Gastein sau la Viena.

Relațiile dintre cele două state, după acest moment, au intrat într-o fază non-evolutivă. Italia a adoptat, în intervalul de timp următor, o poziție de rezervă față

de România și, în general, față de toate statele balcanice³³. O strategie ce nu însemna, evident, renunțarea la o politică în sud-estul european, ci doar conștientizarea imposibilității activizării ei în condițiile preponderenței binomului austro-rus în Balcani. Între 1884 și 1885, majoritatea energiilor italiene au fost concentrate către efortul de creare a unui dominion colonial în Africa Orientală, acțiunea culminând în februarie 1885 cu instalarea unei garnizoane militare la Massaua (Abissinia), pe litoralul Mării Roșii³⁴.

România, în ciuda unor grave probleme de fond și a defecțiunilor ce vor apărea pe parcurs în relația cu Imperiile Centrale — războiul vamal purtat cu Austro-Ungaria (1886–1892) și, mai ales, intensificarea mișcării iridentiste în Transilvania — va menține orientarea adoptată în politica externă. Faptul își găsește explicația esențială în condițiile internaționale create de criza rumeliotă (1885–1887)³⁵. Uniunea Rumeliei Orientale cu Bulgaria, proclamată la 18 septembrie 1885, războiul sărbo-bulgar (noiembrie 1885) și, ulterior, abdicarea forțată a principelui Alexandru de Battenberg (19 august 1886) au alimentat fricțiunile între Petersburg și Viena, sporind considerabil şansele izbucnirii unui conflict militar între cele două imperii. Ieșirea Bulgariei din perioada de interregn, prin acordarea tronului principelui Ferdinand de Saxe-Coburg (7 iulie 1887), act considerat de majoritatea observatorilor drept un succes al Austro-Ungariei, nu a fost de natură să detensioneze situația în Balcani, ci, dimpotrivă, a condus la intensificarea eforturilor Rusiei de a recăpăta controlul asupra principatului³⁶. Pericolul izbucnirii unui război austro-rus a continuat să existe și în 1887, România fiind nevoită să-și intensifice eforturile în vederea „apărării neutralității“. 1887 este, de altfel, anul în care demara programul de fortificare a cadrilaterului Focșani-Nămoloasa-Galați-București-Munții Prahovei, program a cărui semnificație trebuia citită — cum va afirma mai târziu P. P. Carp — „în direcția tunurilor de la Nămoloasa“ (est-nord-est, adică spre Rusia)! Climatul de insecuritate instalat în Balcani pentru mai bine de doi ani a impus aşadar României menținerea alianței cu Imperiile Centrale, valabilitatea tratatelor ce o legau de Viena și Berlin fiind formal declarată ca prelungită pentru încă trei ani în octombrie (cu Austro-Ungaria) și noiembrie (cu Germania) 1887³⁷.

NOTE

1. Ion Bulei, *Conservatori și conservatorism...*, p. 50–51; analiză fondată pe corespondența Carp-Sturdza conservată la BAR, mss., Fond D. A. Sturdza; [S 9(8)/DCCLXVII].
2. *Ibidem*.
3. La 21 martie 1883 Carp îi scria lui Sturdza că l-a însoțit pe rege până la Marxburg, având ocazia să discute împreună „toate amănuntele“. Carol I l-a informat că se va opri la Sigmaringen unde, ulterior, dorea să-i întâlnească pe el, Carp, și pe Sturdza „pour mettre les points sur les i“.
4. Gane, *op. cit.*, I, p. 293–94. Afirmația nu este susținută documentar.
5. Asupra acestui aspect cf. Căzan, Zoner, *op. cit.*, p. 109–112.
6. Bridge, *op. cit.*, p. 138.
7. ASDMAE, DP, *Rapporti in arrivo*, Romania, busta 1397: anexa cifrată la R. 415, Tornielli către Mancini, București, 23 iulie 1883.
8. Cf. Bridge, *op. cit.*, p. 138 și anexa nr. 14.

9. Von Rutkowski, *Österreich-Ungarn und Rumäniens...*, p. 246. Asupra acestei vizite cf. și *DDI*, 2, XV–XVI: 609–10, nr. 63, R. 1920, Di Robilant, către Mancini, Viena, 18 iulie 1883.
10. La 19 august 1883, ambasadorul german, prințul Reuss, era instruit de Bismarck să aducă în atenția cabinetului de la Viena chestiunea lărgirii „Ligii păcii” prin includerea României și, posibil, a Serbiei (!) și Turciei. Kalnoky a primit cu entuziasmul sugestia, grăbindu-se să informeze Berlinul asupra acordului cu Belgradul din 1881. Cf. W. Langer, *op. cit.*, p. 333.
11. *ASDMAE-DP, Rapporti en arrivée*, Romania, burta 1397: anexa cifrată la R. 444, Tornielli către Mancini, București, 8 septembrie 1883. „...În momentul plecării domnului Brătianu (în concediu) se credea aici în cercurile Curții că Printul Alexandru (de Battenberg) era pe punctul de a părăsi țara. Se aștepta o competiție între Rusia ce dorea să-l înlocuiască pe printul Alexandru cu un Karageorgevitch și celelalte cabinețe având preferințe pentru un prinț danez sub suzeranitatea nu a Turciei ci a Europei întregi. (...).”
12. *ANIC, Casa Regală*, dosar 19/1883: tel. 56, Carol I către Sturdza, Sinaia, 10 august 1883. „Invitation Prince Guillaume... Demandez Bratiano si je dois aller en personne ou me fares représenter. Ajoutez que je préfère le dernier cas. Baptême a lieu dans dix jours”. *Ibidem*, tel. nr. 772, Brătianu către Sturdza, Aix-les-Bains, 11 august 1883. „On ne devrait pas hésiter partir. Allant ou retournant il verraient Empereur Autriche. A quelle station ordonne le Roi que je me presents“?
13. Motivele ce împingeau România să caute alianță cu Imperiile Centrale erau sintetizate de ministrul de Externe, D. A. Sturdza, într-un memoriu redactat la Sinaia, la 3/15 august 1883, în prezua plecării regelui spre Potsdam: „La situation incertaine de l'Europe est un fait évident pour tout observateur attentif des affaires politiques. S'il fallait pour la Roumanie des indices particuliers, nous en citerons les suivants: 1. La conversation du Prince de Bismarck avec Monsieur Stourdza en novembre de l'année dernière (1882), de laquelle ressortent trois points essentiels: la rupture de l'Allemagne avec la Russie — l'alliance de l'Allemagne avec l'Autriche-Hongrie et l'Italie diriges contre la Russie — l'impossibilité de la part de l'Allemagne, à cause de cette alliance, de peser sur l'Autriche-Hongrie dans la question du Danube. ...2. L'attitude de l'Allemagne avant, pendant et après la Conférence, ne faisant parvenir à Bucarest que des conseils de conciliation sans se séparer de l'Autriche-Hongrie dans les décisions à prendre. 3. Les paroles du Conte Hatzfeldt à Monsieur Liteano il y a quelques semaines, qui laissaient entrevoir la possibilité d'une guerre européenne qu'on cherchait à écarter, mais pourrait éclater d'un moment à l'autre. 4. Enfin la lettre de l'Empereur d'Allemagne au Prince de Hohenzollern, qui indique une situation grave et dangereuse pour la Roumanie. *En face de cette situation, la Roumanie se trouve complètement isolé* (s.n.). Il y a plus que cela. Si une guerre doit éclater prochainement, chacun cherchera à rejeter la responsabilité sur l'autre. Combien cette tâche serait-elle rendue plus facile, si on pourrait s'en prendre à un tiers. Le différend, reyant sa source dans le Traité de Londres et touchant à son exécution, peut donner le prétexte d'un conflit général. ...Toute la situation future pivote donc pour la Roumanie sur la question du Danube. ...Un arrangement de la question du Danube paraît comme une nécessité aussi bien pour la Roumanie, que pour l'Autriche-Hongrie: Pour cette dernière et pour l'Allemagne, l'alliance de la Roumanie ne peut être indifférente. Pour la première l'entrée dans la ligue de l'Europe centrale est une question vitale, car jetée dans le tourbillon de l'action slave, elle ne pourra pas sortir qu'ayant perdu pour le moins, la base de sa situation politique européenne. (...). Cf. *ANIC, Casa Regală*, dosar 18/1883: Memoriu, [D. A. Sturdza], Sinaia, 3/15 august 1883. Considerațiile ministrului român de Externe sunt, evident, doar parțial corecte: 1. pentru că, în ciuda clauzelor Triplei Alianțe, subînțelese ca vizând Rusia, de o „ruptură” între Petersburg și Berlin cu greu se putea discuta în acel moment având în vedere nu doar existența Dreikaiserbund-ului ci și politica de ansamblu a cancelarului von Bismarck; 2. pentru că ipoteza iminenței unui război general, fabricată la Berlin și întreținută la București din rațiuni politice, nu era cu nimic demonstrabilă. Cf. *ASDMAE-DD*, serie IV, 1883, p. 113–15, nr. 16, Tornielli către Mancini, București, 3 aprilie 1883; *ibidem*, p. 183–84, nr. 50. Di Robilant către Mancini, Viena, 16 mai 1883.
14. Cf. „Românul”, anul XXVII, sămbătă/duminică 6–7 august 1883 (st. v.): „Plecarea M. S. Regele la Berlin”, (Joi 4/16 august 1883, ora 2 p. m.); „Gazzetta di Venezia”, nr. 218, Venerdì 17 agosto 1883.
15. *ANIC, Casa Regală*, dosar 19/1883: tel. 281, Brătianu către Sturdza, Bad Gastein, 6 septembrie 1883, ora 16, 28. „J'ai vu hier Kalnoky aujourd'hui Bismarck. (...).”
16. Pentru o prezentare amănunțită a negocierilor cf. Căzan, Zoner, *op. cit.*, p. 113–23.
17. *ANIC, Casa Regală*, dosar 19/1883: tel. f. n., Sturdza către Liteanu, București, 5 octombrie '83.
18. Tratatele au fost ratificate de Carol I la 6 noiembrie 1883, de Wilhelm I la 11 noiembrie și de Franz Joseph la 12 noiembrie 1883 cf. Pribram, I, p. 40–47.
19. Cf. Bridge, *op. cit.*, p. 144, Memorandum del 1884.

20. ASDMAE, „Carte Pansa“, busta 1, „Diario“, II: „Domenica“, 31 decembrie 1882.
21. Cf. Ion Dumitriu-Snagov, *Le Saint-Siège et la Roumanie moderne, 1866–1914*, Roma, Editrice Pontificia Università Gregoriana, 1989, p. 487–88, anexa nr. 135, Vanutelli către secretarul de stat, cardinalul Iacobini, Viena, 28 septembrie 1883.
22. ASDMAE, DP, *Telegrammi in arrivo*, registro nr. 64: Galvagna către Mancini, Viena, 6 septembrie 1883, ora 17.55. Vezi și DDI, 2, XV–XVI: 662, nr. 684, Galvagna către Mancini, Viena, 7 septembrie 1883. „...Il Re Carlo, durante il suo recente soggiorno qui, erasi mostrato desiderissimo d'iniziare cordiali rapporti di vicinato tra Vienna e Bucarest e queste buone disposizioni erano state confermate (sic!) poscia dal presidente del Consiglio rumeno. ...Ora il signor Brătianu è partito per Gastein onde visitarvi il principe di Bismarck; ed il conte Kalnoky se ne compiaceva per l'influenza che i consigli del cancelliere Germanico, meno di lui interessato a vedere stabilirsi buoni rapporti tra la Romania e l'Austria-Ungaria dovranno esercitare sull'animo del presidente del Consiglio rumeno. (...)“.
23. DDI, 2, XV–XVI: 661, nr. 684, Galvagna către Mancini, Viena, 7 septembrie 1883.
24. Ibidem: 666–67, nr. 689, Tugini către Mancini, Berlin, 12 septembrie 1883.
25. ASDMAE-DD, serie XXXIV, 1883: 95–96, nr. 409, insărcinatul cu afaceri la Berlin, Tugini către Mancini, Berlin, 28 septembrie 1883.
26. DDI, 2, XV–XVI: 667, nr. 690, tel. 673, Mancini către Tugini, Roma, 13 septembrie 1883. La Salzburg, Kalnoky a respins inclusiv ideea, formulată de Bismarck, a introducerii Italiei în Alianța celor trei împărați. „Orientul european nu este treaba Italiei“, ar fi afirmațat ministrul austro-ungar de Externe. Cf. Bridge, *op. cit.*, p. 145.
27. Cf. Petrignani, *Neutralità ed alleanza...*, cit., p. 366.
28. „Gazzetta di Venezia“, nr. 255, Lunedì 12/24 settembre 1883.
29. Ibidem.
30. „Românul“, anul XXVII, miercuri 14/26 septembrie 1883 (București 13/25 septembrie).
31. Gh. I. Brătianu, *Bismarck și Ion C. Brătianu*, p. 97–98.
32. Cf. Langer, *op. cit.*, p. 333; GP, III: nr. 585. Riscul era însă prea mare pentru ca Bismarck sau Kalnoky să accepte o asemenea cerere. „Va fi întotdeauna o mare ispătă — îi scria cancelarul german ambasadorului la Viena, Reuss — pentru România, dacă i se oferă posibilitatea juridică să-și asigure pentru năzuințe și revendicări până la Nistru sau aiurea, cooperarea a aproape două milioane de soldați germani și austro-ungari“. Cf. Gh. I. Brătianu, *loc. cit.*, p. 98. De altfel, P. P. Carp, se pare omul cel mai lucid al momen-
- tului, il avertizase pe Brătianu asupra poziției probabile a celor două cabinete, recomandându-i să avanseze revendicări „strategice iar nu naționale“. Cf. ANIC, *Casa Regală*, dosar 19/1883: SP, Carp către Sturdza, Viena, 5 septembrie 1883. „...Am rugat pe Brătianu dacă cumva va fi vorba nu numai de o alianță în mod general, dar de anume stipulații, să nu meargă prea departe în revendicările naționale. Să nu ne facem iluzii, o mărire prea mare a României nu poate conveni Austriei și nu va fi primită de Germania. Teza noastră nu poate fi decât următoarea: Rusia trebuie să fie depărtată de la Dunăre cu să putem a ne apăra; odată aceasta făcută, (la) gurile Dunării ne trebuie un teritoriu strategic în dreapta și în stânga de Delta. (...)“.
33. Tornielli, în contextul crizei rumeliote (1885–1887), va condamna această atitudine de rezervă, considerată neconformă cu interesele Italiei în spațiul sud-est european. Cf. DDI, 2, XX: 147, nr. 144, secretarul general al MAE, Cappelli, către ministrul Afacerilor Externe, Di Ribilant, Roma, 30 septembrie 1886. „...Tornielli a răspuns la scrisoarea mea privată referitoare la conversația avută de mine cu D'Arco asupra ministrului nostru la București. (...) Este curioasă ideea rezervei adoptate de noi față de miciile state balcanice. Italia, care nu e încă un vultur ci un vulturaș, ar trebui, potrivit lui Tornielli, să se înconjore, în apărarea sa, de vrăbii! Curiosă sau nu, opinia lui Tornielli coincidea, în acel moment, cu aceea a ministrului rus de Externe, Giers, care, într-o scrisoare privată către ministrul rus la Roma, Uxkull, definea această politică „un peu vague“! Cf. *ibidem*.
34. Asupra întreprinderilor coloniale italiene în Abisiniă și a urmărilor acestor eforturi cfr. AMAE, *Arhiva istorică, Italia*, vol. 264: 8–11, înșărcinatul cu afaceri la Roma, Obedenaru, către ministrul de Externe, I. Câmpineanu, Roma, 25 iunie/7 iulie 1885. „...D. Depretis, în nenumărate rânduri exprimase opiniunea că politica colonială nu poate aduce nici un folos Italiei în condițiunile economice de astăzi ale regatului. ...Când marea majoritate a alegătorilor a fost pentru colonii, D. Depretis s-a lăsat să-l ie' apa, ca să complacă majorității. S-a decis să se facă politică colonială... Oamenii care se entuziasmează ușor — și sunt mulți și pe aici — se aşteptau ca chiar (sic!) să se constate fructele noii politici. Câte vise nu s-au făcut! Case de commerciu italiene fondate în Marea Roșie; ...Abisiniia pusă sub protectoratul Italiei și colonizată, etc. etc. Curând au venit desiliuniile. Sunt constrâni să trimită din Italia fân pentru cai, și scânduri pentru construit barăci. Cu spese mari se țin două bastimente engleze ca să facă ghiață și să distileze apă, căci la Massaia apa este infectă, etc. etc. Soldații și mateloții sunt loviți de friguri grave; cei sănătoși sunt de o debilitate descurajă-

- toare. Abissinia nu se lasă a fi conquistată... Ce e mai grav, se comptă pe o alianță cu Anglia, și D. Gladstone s-a lepădat de Italia. S-au căut mai toți că s-a luat direcțiunea asta. (...)"³⁵.
35. W. N. Medlicott, *The Powers and the Unification of the Two Bulgaries, 1885* în: „English Historical Review”, LIV, 1939: 67–82, 263–284; Barbara Jelavich, *Russia, Britain and the Bulgarian Question, 1885–1888*, în: „Südost-Forschungen”, XXXII, 1973, p. 168–191.
36. Cf. Melvin C. Wren, *Pobedonostsev and Russian Influence in the Balkans, 1881–1888*, în „Journal of Modern History”, vol. XIX, nr. 2, June 1947, p. 130–141. În 1887 crește foarte mult numărul agentilor ruși ce folosesc România drept bază de pregătire a operațiilor desfășurate la sud de Dunăre, sub protecția și acoperirea Legației ruse din București. Pe seama lor, de exemplu, va fi pus atentatul contra prefectului de Rusciuc, din 19 martie 1887. Cfr. T. Maiorescu, *Istoria politică a României...*, p. 147.
37. ANIC, Casa Regală, dosar 18/1887, 1–4, Liteanu către Carol I, Berlin 4/16 noiembrie 1887.